

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАСЕЛЕННЯ,
ЯКЕ ПОТРЕБУЄ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИSOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE POPULATION
THAT NEED HELP IN WAR CONDITIONS

Статтю присвячено одній з актуальних проблем соціально-психологічного супроводу населення, яке потребує допомоги в умовах війни. У статті розкрито зміст поняття «соціально-психологічний супровід». Соціально-психологічний супровід населення, яке потребує допомоги в умовах війни визначено як комплексну підтримку, застосування відповідних способів та стратегій, що спрямовані на швидке їх відновлення, подолання почуття відчуженості, зміну ставлення до наслідків травм війни, залучення до повноцінного життя, переорієнтацію та пошук нових ціннісних життєвих орієнтирів, підвищення готовності використовувати професійну психологічну допомогу. Наведено базові й операційні принципи соціально-психологічного супроводу населення та основні рівні соціальної взаємодії. Висвітлено функції соціально-психологічного супроводу, які за сучасних умов значно модифікувалися, зокрема, захисні, інструментальні та емоційно стабілізаційні, які зорієнтовані на забезпечення якісної комунікації, взаємодії, її цінність для особистості та задоволеність нею. Зазначається, що в умовах війни наявні інструменти, способи та стратегії організації соціально-психологічного супроводу не можуть залишатися незмінними, їх необхідно прилаштовувати до нових реалій. Розглянуто основні стратегії соціально-психологічного супроводу (комунікативну стратегію, стратегію взаємодопомоги, самодопомоги, фасилітації, стратегію зміни ставлення до наслідків травми війни, стратегію самореалізації, е-супровід, плейбек-театр тощо). Актуалізовано необхідність спрямування соціально-психологічного супроводу на покращення психологічного благополуччя особистості, забезпечення їй тривалої гуманітарної й психологічної допомоги, підтримки, переосмислення нею травматичного досвіду, налагодження взаємодії з оточенням, впровадження нових практик самодопомоги та співробітництва з іншими країнами й міжнародними організаціями.

Ключові слова: психологічний супровід, соціальний супровід, соціально-психологічний супровід, стратегія соціально-психоло-

гічного супроводу, населення, яке потребує підтримки в умовах війни.

The article is devoted to one of the urgent problems of social and psychological support of the population that needs help in war conditions. The article reveals the meaning of the concept of "social and psychological support". Social and psychological support of the population in need of assistance in war conditions is defined as comprehensive support, the use of appropriate methods and strategies aimed at their recovery, overcoming feelings of alienation, changing attitudes towards the consequences of war, involvement in an ordinary life, reorientation and the search for new valuable life guidelines, increasing willingness to use professional psychological help. The basic and operational principles of socio-psychological support of the population and the main levels of social interaction are given. The functions of socio-psychological support, which have been significantly modified under modern conditions, are highlighted, in particular, protective, instrumental and emotionally stabilizing, which are aimed at ensuring high-quality communication, interaction, its value for the individual and satisfaction with it. It is noted that in the conditions of war, the available tools, methods and strategies for organizing social and psychological support cannot remain unchanged, they must be adapted to new realities. The main strategies of socio-psychological support are considered (communicative strategy, strategy of mutual help, self-help, facilitation, strategy of changing attitude to the consequences of war trauma, strategy of self-realization, e-support, playback theater, etc.). The need to direct socio-psychological support to improve the psychological well-being of the individual, to provide him with long-term humanitarian and psychological assistance, support, to reinterpret his traumatic experience, to establish interaction with the environment, to introduce new self-help practices and cooperation with other countries and international organizations has been updated.

Key words: psychological support, social support, socio-psychological support, strategy of social-psychological support, population in need of support in war conditions.

УДК 37.013.42 – 364.048.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.3.34>

Крупник З.І.,

канд. пед. наук, доцент,
кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах воєнного стану, введеного в Україні з початком повномасштабного військового вторгнення на територію нашої держави російської федерації та існуючих до цього карантинних обмежень, у зв'язку з поширенням Covid-19 більш, ніж будь-коли населення потребує соціально-психологічної підтримки і допомоги.

Означені проблеми характеризуються значним впливом психотравмуючих та стресогенних факторів на населення країни та супроводжуються різким падінням рівня і якості життя, підвищенням ризику розвитку особистісних проблем та ін. У таких умовах виникає необхідність у формуванні нових поглядів, інструментів, способів та стратегій організації соціально-психологічного

супроводу населення, яке постраждало внаслідок військових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття та проблематику соціально-психологічного супроводу та підтримки вивчали І. Булах, Н. Волянчук, Ю. Гундертайло, М. Дворник, Т. Демидова, Б. Лазоренко, В. Лейтон, І. Кошго, П. Купка, В. Мозговий, Е. Нонан, В. Панок, Н. Пов'якель, Е. Рогов, М. Скільбек, Т. Титаренко, Ю. Укке, Е. Хартман, Ю. Шадріков та ін. Результати дослідної діяльності вищезазначених фахівців були основоположними в розробленні концептуальних засад нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальна, політична та економічна ситуації, що на разі спостерігається в Україні, значний інтерес до проблеми соціально-психологічного супроводу вразливих категорій населення в умовах сьогодення та відсутність фундаментальних досліджень з вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Мета статті – теоретико-аналітичне обґрунтування проблеми соціально-психологічного супроводу населення, яке потребує допомоги в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціально-психологічний супровід» є основоположним в умовах воєнного стану, адже являє собою цілісність базових аспектів соціальної та психологічної підтримки особистості. Розкриваючи психологічний та соціальний аспект дослідження супроводу, в першу чергу необхідно здійснити аналіз його теоретичних засад [4]. З огляду на це, розглянемо основні підходи вчених до визначення цього інтегрального утворення. Дефініція «супровід» у сучасній психології та педагогіці окреслюється в контексті гуманістичного підходу. Так, супровід розглядається вченими як спільні дії (система, процес, вид діяльності) людей у комунікації один до одного, соціальному оточенні, просторі (інституціональність взаємодії) й відповідно до властивих їм ролей [2; 4; 8]. Особливо імponує в умовах сьогодення думка Т. Титаренко, яка визначає супровід як основну умову збільшення внутрішніх ресурсів особистості завдяки залученню ресурсів зовнішніх, що полегшує інтеграцію військових, мешканців тимчасово окупованих територій, вимушених мігрантів у відновлюваний мирний соціум, сприяючи вторинній професійній переорієнтації, підвищенню добробуту і суб'єктивного благополуччя [8].

Варто зазначити, що саме у воєнних умовах, зокрема наявність постійних повітряних тривог, вимушене переміщення до інших країн, втрата майна, переховування у підвалах й бомбосховищах, втрата близьких тощо, – все це на перший план висуває саме психологічний супровід, що

передбачає оперативну підтримку населення. В. Климчук розглядає психологічний супровід як метод, необхідний для формування спеціальних умов, що сприяють прийняттю рішень особистістю в особливих життєвих ситуаціях [2]. Психологічний супровід є системною комплексною соціально-психологічною допомогою особистості у нестандартних умовах. В свою чергу, соціальний супровід – це сприяння у наданні медичної, психологічної, педагогічної, юридичної, соціальної допомоги, яка не відноситься до соціальних послуг та надається за необхідності громадянам. Соціальний супровід є ефективним у роботі з населенням, яке опинилося у важких життєвих ситуаціях; в роботі із сім'ями, які потребують підтримки або перебувають у соціально небезпечному становищі.

З огляду на вищезазначене, соціально-психологічний супровід населення, яке постраждало в умовах війни являє собою комплексну підтримку, застосування відповідних способів та стратегій, що спрямовані на швидке їх відновлення, подолання почуття відчуженості, зміну ставлення до наслідків травм війни, залучення до повноцінного життя, переорієнтацію та пошук нових ціннісних життєвих орієнтирів, підвищення готовності використовувати професійну психологічну допомогу.

У науковій літературі виокремлюють такі принципи соціально-психологічного супроводу населення, яке потребує допомоги: базові (повага до цінностей особистості, її життєвої історії, індивідуальної своєрідності, підтримка її прав та незавдання їй шкоди) й операційні (послідовності, системності, наступності) [8].

Соціально-психологічний супровід може бути ефективним на чотирьох основних рівнях соціальної взаємодії: мікрорівні (створює типи ролей та міжособистісної взаємодії у родині), мезорівні (окремі індивіди, друзі, сусіди, знайомі, волонтери, служби та організації, які активно взаємодіють із родиною, інші працівники соціальних служб, систем охорони здоров'я, освіти), екзорівні (інституційні організації, у яких родина може не приймати безпосередньої участі, але які можуть опосередковано здійснювати вплив на неї (система охорони здоров'я, соціального обслуговування, освіти)), макрорівні, який утворюють соціокультурні та соціально-економічні фактори [2; 5; 8]. Відповідно організація повноцінного супроводу, допомоги та підтримки різних категорій населення, у підвищенні їх соціальної та психологічної компетентності, можлива лише за умови наявності знань зовнішніх та внутрішніх особливостей їхньої життєдіяльності. Окрім того, робота з надання соціально-психологічного супроводу населенню, яке потребує допомоги є індивідуально зорієнтованою, оскільки психосоціальний вплив означає, що опрацьовується як соціальна так і психологічна ситуація.

Особливо актуальним, в умовах воєнного стану, є дослідження функцій соціально-психологічного супроводу, які значно модифікувалися. Так, у науковій літературі виокремлено такі функції соціально-психологічного супроводу, як-от: захисні, інструментальні та емоційно стабілізаційні, які зорієнтовані на забезпечення якісної комунікації, взаємодії, її цінність для особистості та задоволеність нею. Поряд з цим, в умовах масштабних бойових дій, масового переселення мільйонів людей і багатотисячних втрат серед мирного населення та військових [6], на думку вчених, на перший план виходять такі функції, як безпеки (найбільш вразливі верстви населення (діти, люди літнього віку, люди з обмеженими можливостями); стабілізації (вимушені переселенці, які опинилися в країнах Європи, волонтери, учасники активних бойових дій), інструментальна (суб'єкти супроводжувальних команд) та відновлення [5; 8].

Сьогодні стає зрозумілим, що в умовах війни наявні інструменти, способи та стратегії організації соціально-психологічного супроводу не можуть залишатися незмінними, їх необхідно прилаштовувати до нових реалій [3]. Вони мають бути спрямовані на покращення психологічного благополуччя особистості, забезпечення їй тривалої гуманітарної й психологічної допомоги, підтримки, переосмислення нею травматичного досвіду, налагодження взаємодії з оточенням, впровадження нових практик самопомоги та співробітництва з іншими країнами й міжнародними організаціями.

У процесі дослідження стратегій соціально-психологічного супроводу найбільш вразливих категорій населення в умовах війни можна виокремити такі специфічні, які спрямовані на швидке їх відновлення й залучення до повноцінного життя. З огляду на це, Т. Титаренко до найбільш результативних «способів соціально-психологічного супроводу постраждалих унаслідок воєнної травматизації відносить: підтримку з боку родини, друзів, колег; підвищення професійної кваліфікації, пошук опори в самому собі, усвідомлення власних можливостей та подолання наслідків травматизації» [8]. Відповідно, серед основних стратегій соціально-психологічного супроводу дослідниця виокремлює: 1) комунікативну стратегію, яка зорієнтована на подолання почуття відчуженості та формування й відновлення почуття довіри, взаєморозуміння; 2) стратегію взаємодопомоги, самопомоги, фасилітації, яка зорієнтована на формування відповідальності, самостійності особистості, налагодження комунікації з оточуючими; 3) стратегію зміни ставлення до наслідків травми війни, яка зорієнтована на переорієнтацію та пошук нових ціннісних життєвих напрямів; 4) стратегію самореалізації, яка зорієнтована на особистісний розвиток, використання своїх можливостей

та здібностей, зміну позиції відношення до власного життя та планування майбутнього [8].

Досить ефективним способом соціально-психологічного супроводу, на думку Н. Дворник, є е-супровід, який спрямовано на надання інформаційної, емоційної та інших форм соціальної допомоги, чітких однозначних алгоритмів для самопомоги. Серед переваг такого способу соціально-психологічного супроводу варто назвати такі: дистанційна форма, етика та психологічна безпека е-взаємодії [1].

В. Климчук перспективною формою вважає фасилітацію наслідків комплексної травми війни зростання на робочому місці, оскільки професійна активність – це «зручна платформа для впровадження практик повсякденної турботи про благополуччя людини після травматичних подій» [2]. Натомість В. Савінов виокремлює таку форму соціально-психологічного супроводу, як плейбек-театр. Така форма супроводу передбачає роботу із спеціалістами, яка спрямована на стабілізацію емоційного стану постраждалих унаслідок воєнної травматизації, зміну позиції ставлення до власного життя, пошук нових життєвих рішень та планування майбутнього, асиміляцію травматичного досвіду тощо. Як зазначає дослідник, «оповідачам вдається знаходити нові зв'язки між складовими травматичної історії та приймати підтримку з боку оточуючих, оптимізувати спільнотне взаєморозуміння, що сприяє ефективній трансформації, яка відбувається в ціннісно-смісловій сфері, тоді як травмоутлива сфера значущих взаємин значно менше осмислюється і змінюється» [7].

Висновки. Представлений матеріал та власний досвід дозволяють стверджувати, що в умовах війни наявні інструменти, способи та стратегії організації соціально-психологічного супроводу не можуть залишатися незмінними, їх необхідно прилаштовувати до нових реалій. Відповідно у процесі розробки стратегій соціально-психологічного супроводу населення, яке постраждало в умовах війни необхідним є пошук ефективних напрямів його оптимізації, що передбачає не тільки налагодження комунікації між постраждалими та спеціалістами, родиною, друзями, колегами, перекваліфікацію й підготовку фахівців відповідного профілю але й впровадження досвіду зарубіжних країн, налагодження співробітництва з міжнародними організаціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дворник М.С. Психологічне благополуччя особистості під час переходу від війни до миру. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2020. № 45(48). С. 79–87
2. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та полі-

тичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.

3. Кремень В.Г., Луговий В.І., Топузов О.М., Сисова С.О., Максименко С.Д., Ляшенко О.І., Ничкало Н.Г., Саух П.Ю., Лук'янова Л.Б., Регейло І.Ю., Гудим І.М. Про роботу відділень та наукових установ Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану: Наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(1).

4. Крупник З.І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип 46. т. 1. С. 248-251.

5. Лазоренко Б. Само- і взаємодопомога в опануванні ветеранами та волонтерами посттравматичних

стресових станів при поверненні до мирного життя. *Проблеми політичної психології*. 2021. № 24(1). С. 134–146.

6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

7. Савінов В. Плейбек-театр як фасилітатор психологічних ресурсів травмованої спільноти. *Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти: матер. міждисциплінар. наук. сем., м. Київ, 25 березня 2021 р.* С. 44–51.

8. Титаренко Т. Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 25(1). т. 25. URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/92/96>